

אשכולות

העלון השבועי של גאוידי ישיבה "כרם ביבנה"

לזכר עולם יהיה צדיק לע"נ מרן ראש הישיבה הרב חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל בן הרה"ח ישראל אלעזר זצ"ל נלב"ע ב' באדר א' התשנ"ה ת.נ.צ.ב.ה.

בין המצרים ושלושת היסודות

גריה אושרי (ח')

פרשת השבוע, אנו קוראים על עונשו של משה רבינו (כ"ז, י"ב-י"ד):

בַיְאֹמֵר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה וְרֵאֵה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: וְרֵאִיתָ אֹתָהּ וְנִאֲסַפְתָּ אֶל עַמֶּיךָ גַּם אֹתָהּ פֶּאֶשֶׁר נֶאֱסַף אֶהְרֶן אַחֶיךָ: פֶּאֶשֶׁר מְרִיתִם פִּי בְּמַדְבַּר צֵן בְּמִרְיַת הַעֲדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמִים לְעֵינֵיהֶם הִם מִי מְרִיבַת קִדְשׁ מְדַבֵּר צֵן.

משה נענש לא להיכנס לארץ עקב אשר היכה את האבן במקום לדבר אליה. משה הוא האחרון בדור המדבר שלא זכה להיכנס לארץ ישראל. כידוע, גזירה זו על עם ישראל ניתנה בתשעה באב. ברצוני להרחיב קצת את היריעה בנושא זה של שלושת השבועות.

איתא בגמרא (תענית כו. -כו.):

חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר. ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל. בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר.

בין חמשת הדברים הללו ישנו קשר מיוחד בעל מכה משותף. המשנה בתחילת מסכת אבות, מיד לאחר ההקדמה של העברת התורה, אומרת: "שמעון הצדיק... על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (פ"א מ"ב).

לא בכדי נכתבה משנה זו בהתחלה. המשנה מציגה לנו יסוד שעליו מושתת כל העולם והוא הבסיס לקיומנו.

תורה- כמו שנאמר: "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א', ח')- חובה ללמוד תורה כמה שיותר.

עבודה- שנאמר: "לאהבה את ה' א-לקיכם ולעבדו בכל לבבכם", ואמרו חז"ל: "איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה" (תענית ב.). התפילות, שבמקום קורבנות תקנום (ברכות כו.), גם הן חובה עלינו. על כל אדם להתפלל ג' תפילות ביום וכך לעבוד את ה' תמיד.

גמילות חסדים- כמובן מתייחסת למצוות של בן אדם לחברו. על האדם, לא רק לשרת את הקב"ה, אלא גם את חברו, שהרי בעולם קיים לא רק הפרט אלא גם הזולת ועל מנת שהוא יוכל להתקיים, צריך שישירו יחסי שלום בין האדם לחבריו תמיד. וראינו בגמרא (שבת לא.):

"שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמואל, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה, ואיך - פירושה הוא, זיל גמור".

כלומר, בתורה יש המון מצוות של בין אדם לחברו ועל מנת לקיים את כל התורה (שהיא היסוד הראשון), צריך לקיים גם את זה ועל כן גם הוא יסוד.

אם כן, בלי שלושת יסודות אלו, אין העולם יכול להתקיים והוא נחרב.

בי"ז תמוז, שנקבע בו צום זכר לחמישה דברים שאירעו בהם, נפלו שלוש עמודי תווך אלו המחזיקים את העולם, ובעטיים חרב בית המקדש שהוא העולם, כמו שנאמר: "נכון יהיה בית ה' בראש הרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים... ואמרו לכו ונעלה אל הר ה'... ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו" (ישעיהו ב', ג-ג), וכיוון דא"י היא טבורו של עולם ובית המקדש הוא מרכז הארץ- הרי שמרכז העולם הרוחני שלנו נחרב.

וכך חמשת הדברים שאירעו בי"ז תמוז מסמלים על שלושת יסודות אלו:

1. **נשתברו הלוחות ושרף אפוסטמוס את התורה**- מסמלים את הפגיעה בתורה, דבלי הלוחות (עשרת הדברות) וספרי תורה- אין התורה יכולה להתקיים.

2. **בטל התמיד והעמיד צלם בהיכל**- פגיעה בעבודה, שהרי העבודה בתקופת בית המקדש היתה הקורבנות, וכאשר יש צלם בהיכל או בוטל קרבן התמיד- אין עבודה במקדש.

3. **הובקעה העיר**- מדובר על החורבן שבימי צדקיהו. בדברי הימים ב' (ל"ו, י"ד-י"ז) מסופר על הסיבה המרכזית לנפילתו של צדקיהו. הוא אמנם חטא רק בכך שלא הקשיב לירמיהו, אולם החטא העיקרי היה דווקא של הכהנים והעם שמעלו מעל בה' ולא עשו משפטי צדק, מה שמהווה פגיעה בבין אדם לחברו ובגמילות חסדים. וכך כיוון שנפגעו שלושת היסודות הללו ביום זה ולא נתקיים אף אחד מהם, לא יכל העולם לעמוד, ולאחר שלושה שבועות נחרב המקדש, שהוא מרכז העולם הרוחני, ועל זה אנו צמים.

גם בתשעה באב חמשת הדברים מרמזים על היסודות שנפגעו:

1. **נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ**- דור המדבר, ובתוכם משה ואהרן, הדור שקיבל את התורה מהר סיני מתבשר שהוא לא יכנס לארץ, וכל התורה שהיתה במשה ואהרן לא תזכה לתלמידים בארץ הקודש (אע"פ שיהושע היה תלמידו, לא הגיע לדרגתו של משה)- פגיעה בתורה.

2. **חרב בית המקדש בראשונה ובשניה**- פגיעה בעבודה, שכן א"א להקריב בלי מקדש.

3. **ונלכדה ביתר ונחרשה העיר**- כידוע, בימי מרד בר כוכבא, ביתר היתה מעוז היהודים וסופה שנלכדה בידי הרומאים. המדרש נותן סיבות לנפילתה. אחת מהן היא הריגתו של רבי אלעזר המודעי שהיה מגן על העיר בתפילתו [ראה מדרש איכה רבה פרשה ב' אות ד' ואף בירושלמי דלקמן]. סיבה נוספת היא, חילוקי הדעות בתוך היהודים (לגבי משיחיותו של בר כוכבא [כמו שמסופר בירושלמי מסכת תענית פ"ד דף סח.]) גרמה לפילוג ולכיבוש. הנה מצינו פגיעה בבין אדם לחברו שהיא בעצם פגיעה ביסוד של גמילות חסדים [מלבד אלו, ידוע דבעוון שנאת חנים חרב בית המקדש, והגמרא בגיטין (נה:) מביאה עוד סיבה לחורבן והיא הסיפור המפורסם של קמצא ובר קמצא. עיין שם].

ולפי זה, גם בתשעה באב נפגעו היסודות הללו וע"כ חרב המקדש ועל אלה נפשונו בוכיה. כך למעשה, נרמס הקשר שבין י"ז בתמוז לט' באב. סיבת הצום בשניהם היא שווה, אלא שט' באב חמור יותר רק בגלל שבו נחרב בית המקדש ולמעשה, החלה הגלות.

לפיכך, עלינו ללמוד מסר גדול לימים אלו. בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב יש לנו שלושה שבועות שבהם אנחנו יכולים לתקן את שלושת היסודות שנפגעו. כל שבוע לתקן יסוד אחר, אם זה בהתמדה בלימוד תורה, בדבקות נוספת בתפילה או בגמילות חסדים, וע"י זה שנתקן את היסודות הללו, יוכל העולם לעמוד שוב על תילו ויבנה בית המקדש השלישי, שהוא המרכז הרוחני העולמי (דבעוון שנאת חנים נחרב ובעבור אהבת חנים יבנה), ותתקיים הנבואה (ישעיהו ב', ב'-ד):

"וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יְהִיֶה הַר בְּיַת ה' בְּרֵאשׁ הַהָרִים וְנִשָּׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְרָו אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם: וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בְּיַת אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיָבִנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכְּדָה בְּאַחֲרֵיתָיו פִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם: וְשָׁפַט בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים וְנִכְתְּתוּ חֻבּוֹתֵם לְאֹתֵים וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֹרוֹת לֹא יִשָּׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֻרֵב וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה."

עורך: מוטי פקטר | הקלדה: יעקב סוקוליק

העלון יוצא לאור ע"י ישיבת "כרם ביבנה" תגובות, הערות והארות ניתן לשלוח לכתובת: eshkolot@gmail.com

העלון מופיע גם באתרי הישיבה באינטרנט: www.kby.org (עברית), www.kby.org.il (אנגלית) נא לשמור על קדושת הגליון!

החוק המעשי

אדם נפטר והשאיר אחריו אשה, בנים ובנות. כשבים להוציא צו ירושה על נכסיו, מוצאים שחק המדינה עומד בניגוד לדין ירושה התורה. איך עליהם לחלק את נכסי הירושה אם אין צוואה? האם יש תוקף לצוואה שנעשת ע"י עו"ד שלא כהלכה? ואיך אפשר לכתוב צוואה שתהיה תקפה גם ע"פ ההלכה?

סדר הנחלה בתורה

דיני ירושה מקורם בפר' פנחס (במדבר כ"ז, ח'-י"א), ומבוארים במשנה ב"ב (קטו), כדלהלן:

אדם שנפטר ויש לו בנים – רק בניו יורשים, לא אשתו ולא בנותיו.

אם אין בנים¹ ויש בנות – הבנות יורשות, כמעשה בנות זלפחד.

אם אין לאדם צאצאים – אביו יורש אותו, ואם אביו כבר נפטר – אחיו וצאצאיהם יורשים אותו, ואח"כ אחיותיו וצאצאיהם².

אשה נשואה שמתה – בעלה יורש אותה, ונחלקו בגמרא ובראשונים האם ירושת הבעל דא' או דרבנן³. (אולם אינו יורש אלא את המוחזק בידה ולא נכסים שהם "ראיו" – כגון הלוואות שהלוותה).

אשה פנויה, אלמנה או גרושה שמתה – דינה כדין איש הנ"ל.

בנוסף לסדר הנחלה שבפר' פנחס, ישנו גם דין בכור לאביו (גם אם אינו פטר רחם לאמו) המבואר פר' כי-תצא (דברים כ"א, ט'-י"ז), שנוטל פי שנים בנכסי הירושה, כלומר חלק כפול. לדוגמא: אם יש בכור ושני אחים, הירושה מתחלקת לארבע; הבכור נוטל שני רבעים (=חצי), ושני האחים האחרים נוטלים כל א' רבע.

לרוב הפוסקים עפ"י דברי ר' יוחנן בן ברוקה במשנה (ב"ב קל) יש יכולת ורשות לאדם לשנות את אחריות הירושה בין יורשיו, כגון להרבות לבן א' ולמעט לאחר, אך אין בכוחו להוריש למי שאינו יורשו המידי. אולם את חלק הבכור אין ברשותו למעט או לבטל, כדי להשוותו לשאר הבנים, כמש"כ: "לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו" (דברים כ"א, י"ז-י"ח). לדעת הרמב"ן⁵ ישנו גם איסור לאו ועשה לנסות לגרוע את חלק הבכור, אעפ"י שלא הועילו מעשיו.

סדר הירושה ע"פ החק הישראלי

לפי החק הישראלי, אם אדם נפטר והשאיר צוואה – מחלקים את נכסי הירושה כפי צוואתו. ואם נפטר בלא צוואה – בת זוגו (אשתו) יורשת את מחצית הנכסים, והצאצאים (בנים ובנות) חולקים את החצי השני בשוה⁶.

הרי שיש כמה הבדלים חשובים בין דיני התורה לחק זה! א) לפי דין תורה יש תוקף מוגבל לצוואה, ואילו לפי החק הצוואה קובעת. ב) לפי דין תורה בעל יורש את אשתו ואין אשה יורשת את בעלה, ואילו לפי החק יורשים זה את זה החצי. ג) לפי דין תורה אין ירושה לבנות במקום בנים, ואילו לפי החק כולם חולקים בשוה. ד) לפי דין תורה הבכור זוכה לחלק כפול, ואילו לפי החק אין לו יתרון. בכך מתעוררת השאלה: האם יש תוקף לחק הירושה משום "דינא דמלכותא דינא"?⁷

דינא דמלכותא בירושה

בב"י (ח"מ ס"ס"י כ"ו) הביא מתשו' הרשב"א (ח"ו סי' רנ"ד) ששלל בחריפות את דינא דמלכותא בענין ירושה. וז"ל: "כל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא טועה וגזלון הוא וכו' ובכלל עוקר כל דיני תורה ורבינו אברהם ומה לנו לספרי הקודש המקודשים שחברו לנו רבי ואחריו רבינו אורי' ובמ"ט - ילמדו את בניהם דיני הגוים ויבנו להם בכות טלואות בבית מדרשי הגוים. חלילה, לא תהא כזאת בישראל!" וכ"כ הרמ"א (ח"ו ס" ס"ט ס"א) "דלא אמרי' דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או משהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שדיניו בדיני עכו"ם, דא"כ בטלו כל דיני ישראל." וכן דעת הפוסקים שאסור לדון דיני ירושה ע"פ החק בניגוד לדין תורה (ע"י שו"ת יחיה דעת ח"ד סי' ס"ה).⁸ ומ"מ דנו הפוסקים באריכות האם יש תוקף לצוואות?

מצוה לקיים דברי המת

באחיזעור (ח"ד סי' ס"ד) תמה היאך ב"ד של ישראל מקיימין צוואות בריא שנעשות בערכאות אעפ"י שנכתבו כמתנה לאחר מיתה, כשכבר אינם נכסיו ואינו יכול לתתם. וכתב שהוא משום מצוה לקיים דברי המת. ואעפ"י שפסק השו"ע (רנב, ב) שצריך הושלש מתחילה לכן, כיון שיש לצוואה תוקף מדין המלכות לא גרע מהושלש מתחילה. וצ"ל סברתו שענין הושלש מתחילה הוא לבטא את רצונו הגמור שיקיימו דבריו, וא"כ ה"ה אם עושה צוואה אשר ג"כ מביע רצונו הגמור שיקיימו דבריו. אמנם, רוה"פ חולקים עליו בזה, ואין סומכים עליו אלא בתור סניף.

צווי ירושה בבית דין

אם כך הדבר, שאין לפסוק בחק דינא דמלכותא, וגם לצוואות רגילות אין תוקף (אא"כ נעשו כהלכה), איך יוכל בית הדין לדון בדיני צוואות? ואמנם, לפי חק מדינת ישראל אין סמכות לבית הדין לדון בצווי ירושה אלא אם כן הסכימו בכך כל הצדדים. ולכן אם היורשים האמתיים עפ"י דין תורה מוכנים לוותר לטובת שאר ה"יורשים" עפ"י החק, הצוואה, או הסכמה אחרת ביניהם (בהרבה המקרים בפועל, אם א' מבני הזוג נפטר הילדים מוותרים על הירושה לטובת בן/בת הזוג הנשאר) - נוהגים בית הדין לערוך הקנאות בין היורשים. כלומר היורשים האמתיים עפ"י דין תורה מקנים בקנין סודר, בהתחייבות ובהודאה חלק מהירושה לשאר המוטבים. בכך, הירושה עצמה מתקיימת כדין תורה, וחלוקת הנכסים בפועל נעשה ע"י הקנאה **במתנה** ל"יורשים" האחרים.⁹

אולם, אם אין היורשים האמתיים מוכנים להקנות חלקם לאחר, כגון שאין הבן מוכן לוותר לאחותו, הרי תעבור על איסור גזל אם תלך ותוציא צו ירושה בבית משפט נגד דין תורה. ומ"מ, לא יוכל לזכות בחלקו עפ"י החק אלא אם כן תחתום שמסלתק מהירושה המגיע לה עפ"י החק. האם מחוייבת היא לתתום בחינם על שטר הסילוק לקיים דין תורה או שמא זכותה לדרוש פיצוי כספי מהבן על זה?

האריך בזה הגר"י וייס וצ"ל בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' צ"ה), והביא בזה מח' אחרונים. דעת הערך ש"י, מהריא"ו ומהרש"ם שכופין את הבת לתתום שטר פטור, אך דעת מהרי"א הלוי ותשו' הרי בשמים כהפוסקים שא"א להכריחם לתתום בחינם. וכן דעת הגר"ש אוירבך וצ"ל שרשאיית לדרוש פיצוי כספי.¹⁰

שטר חצי זכר

אולם, כבר בימי הראשונים מצינו נוהג לזכות לבת בעת נישואיה חלק בנכסי הירושה העתידיים, ומקובל היה לתת לה **חצי** חלק זכר.¹¹ [לדוגמא: אם היו שני בנים פשוטים ובת, כל בן היה נוטל 40% והבת 20%]. זה נעשה ע"י מסמך מיוחד הנקרא "שטר חצי זכר", אשר מובא ברמ"א (ח"ו ס" רפא ס"ז). עניינו של השטר הוא שהאב מתחייב בהודאה לבתו¹² סכום גבוה מאד, ומתנה שאם היורשים יתנו לה חלק בנכסים כחצי זכר - הודאתו וחובתו בטלה. בדרך זה הירושה עצמה מתנהלת עפ"י דין תורה לבנים בלבד, אלא שנאלצים לתת אח"כ לבת חצי חלק זכר - שאם לא כן, תטול את כל הירושה מכח שטר החוב! ואמנם, מצינו בגמ' (כתובות נב:) שאין להעביר נחלה אפילו מבן רשע לבן צדיק, וכ"ש מבן לבת ("עבורי אחסנתא"). אך כנגד זה מצינו שתקנו חכמים כתובת בנין דיכרין כדי שיתן אדם לבתו נדוניה בעין יפה ובזה יקפצו עליה להתחתן איתה, וא"כ שטר חצי זכר הוא כנדוניה. ועוד, שאינו מעביר אלא מקצת הנחלה, וגם אינו בלשון ירושה אלא בדרך חיוב והודאה, ועוד שנהגו לכתוב "חוץ מקרקעות וספרים", כדי שלא לעקור ירושת קרקעות שהיא עיקר הירושה המפורשת בתורה.¹³

צוואה עפ"י ההלכה

אדם שרוצה לכתוב צוואה עפ"י ההלכה כדי לחלק נכסיו באופן מסוים, או למנוע חשש מריבות בין היורשים ופניות לבית משפט שלא כדין, או כדי לתת מכספו למוסדות צדקה וכו', היאך יעשה?

נכסים שכבר נמצאים ברשותו (כגון דירה) יכול לזכות למוטבים בקנין סודר "מהיום ולאחר מיתה" – כל' גוף הנכסים יזכו מהיום, אך הפירות (כל' זכות השימוש) יזכו רק לאחר מיתתו (רנז, ו). אך לגבי

¹ אם הדירה רשומה במשותף על שם הבעל והאשה, חצי הדירה שייכת לה, אבל ירושת חלק הבעל היא רק לבנים.
² אם יש בן שנפטר בחי' אביו ויש לו צאצאים (אפילו בנות), הם עומדים במקום הבן הנפטר, כך שבת הבן קודמת לבת (ע"י ב"ב קטו).
³ ואם אין לו אחים ואחיות יורש סבו וצאצאיו, וכן הלאה.
⁴ ע"י ב"ב קיא; כתובות פג; רמב"ם פ"א מהל' נחלות ה"ח וקס"מ שם, ובית שמאל אה"ע סי' צ סק"א.
⁵ בפירושו עה"ת ובהשמטות לספה"מ לאוני' יב.
⁶ גם כאן אם אחד מהם נפטר והשאיר אחריו נכדים או נכדות הם עומדים במקומו.
⁷ נחלקו הראשונים האם שייך "דינא דמלכותא" בא"י. ע"י ר"ן נדרים (כח. ד"ה במוכס) בשם התוספות. עכ"פ יש לדון לפי דעת הרבה מהפוסקים ששייך דינא דמלכותא דינא גם בא"י, וכן בחרי' שיש חק דומה לחק א"י.
⁸ אמנם הגר"מ פיינשטיין וצ"ל "אג"מ אה"ע ח"א סי' ק"ד) חידש חידוש גדול בענין צוואה על חשבון בנק, שאם ודאי יתקיים הדבר עפ"י דינא דמלכותא, "אין לך קנין גדול

נכסים שאינם ברשותו, הלא קיי"ל אין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו. וכן כסף והלוואות (חשבונות בנק) א"א לזכות ע"י קנין סודר. אולם יש אפשרות לכתוב צוואה רגילה ולצרף לה מסמך הבנוי על עקרון שטר חצי זכר. והיינו, שיתחייב לכל א' מהמוטבים בצוואתו (או לאדם אחר הנאמן עליו) סכום גבוה, ולהתנות שאם היורשים יקיימו את סעיפי הצוואה – החוב בטל. בכך, היורשים עפ"י ד"ת יאלצו לתת אח"כ כפי הצוואה, שאל"כ יטול הכל בין כה מדין בעל חוב. צוואות עפ"י הלכה העשויים בדרך זה תקפות גם בבתי משפט בארץ ובחו"ל, וטפסים מצויים בבתי הדין ובספרים העוסקים בדיני צוואות. **זוהי הדרך הראויה לאדם לעשות למנוע מחלוקת בין צאצאיו/יורשיו, פניה לבתי משפט, והוצאת צו ירושה באופן האסור; וניצול גם מחשש איסור בכורה.**

סיכום

דיני ירושה מבוארים בתורה ובפוסקים, ושונים מחוקי הירושה המקובלים בארץ ובחו"ל. הכלל "דינא דמלכותא דינא" אינו שייך לענין ירושה, ואסור לפנות לבתי משפט להוציא צו ירושה בניגוד לדין התורה. היורשים עפ"י דין תורה יכולים להקנות במתנה מירושתם בבית דין לזוכים עפ"י החק או הצוואה, ולכמה דעות גם מותר לזכות לדרוש פיצוי כספי אם נדרשים לחתום שטר סילוק. **הדרך המומלץ ביותר הוא לכתוב צוואה עפ"י הלכה, הבנויה על עיקרון "שטר חצי זכר", התחייבות בסכום גבוה אם לא יתנו היורשים חלק כפי המוזכר בצוואה.** בכך הירושה עצמה מתקיימת בדין, ואח"כ נאלצים היורשים לקיים את סעיפי הצוואה בדרך מתנה, בכדי להנצל מלפרוע את ההתחייבות.

קדושת בית הכנסת ובית המדרש

טעמי הלכה

אוריאל אהרונזי (ג')

הרמב"ן (כ"ו: ד"ה "והא דאמרינן לקמן")⁵ סובר שמותר לאכול ולשתות אף שלא בדוחק.

בבתי מדרש הר"ן יסבור שלשאר אנשים מותר לאכול ולשתות בבתי המדרש רק בדוחק, ואילו לת"ח יהיה מותר לאכול אף שלא בדוחק.⁶ לעומתו יסבור ה"יראים" שלשאר אנשים אסור לאכול כלל, ולת"ח מותר לאכול בדוחק.⁷

לגבי שיחת חולין בבתי הכנסת, פשוט הדבר שהיא נחשבת לקלות ראש ואומרת הגמרא במגילה שהבאנו לעיל שאסור לנהוג קלות ראש בבתי הכנסת, אלא שהדיבור בבתי הכנסת יהיה מותר רק אם זה לצורך בית הכנסת כגון גבאות וכדו', או לצורך מצוה בלבד כגון דרשות, התרמת כספים למטרות קדושות שונות וכו'.⁸

ד. להלכה

פסק מרן השו"ע (או"ח סי' קנ"א סעיף א'): "בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהם קלות ראש כגון: שחוק והתול ושיחה בטילה, ואין אוכלים ושותים בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ות"ח ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם, מדוחק, וי"א דבבתי המדרש אפי' שלא מדוחק שרי (ר"ן פ' בני העיר). ואין מחשבים בהם חשבונות, אא"כ הם של מצות, כגון: קופה של צדקה ופדיון שבויים, ואין מספידים בהם אא"כ יהיה ההספד לאחד מגדולי העיר, שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו; ואם צריך ליכנס בהם לצרכו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו; ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתניוקות: קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישנה מעט ואח"כ יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר: אשרי יושבי ביתך (תהילים פד, ה) (שיעור הישיבה כדי הלוק ב' פתחים), (לדעת הי"מ בסי' צ' סוף סעיף כ').

לסיכום: כיום נוהגים לסמוך על דעת המקלים ולכן אלו הלומדים בבתי מדרש באופן קבוע גם אוכלים שם, וכן עורכים כיום סעודות בבית הכנסת של יארצייט וכדו' אף שדברים אלו אינם בגדר סעודת מצוה, ולענין שיחת חולין בבתי הכנסת ובתי המדרש ראוי לכל אדם וכל שכן בן ישיבה בשהותו בבית הכנסת או בבית המדרש לתת אל לבו תמיד שלא לדבר שיחת חולין בהם אלא "יצא לחוץ ידבר" (תהילים מ"א, ז), שכן המעיין בספר החשוב "קדושת בית הכנסת ובית המדרש" יראה כמה זועות עברו על עם ישראל בארצות המזרח והמערב וכל זה בעוונות של שיחת חולין בבתי הכנסת ובבתי המדרש.

הקדמה: במאמר נדון בעיקר על קדושת בית הכנסת אבל הוא נכון גם לגבי קדושת בית המדרש.¹

א. מקור הדין

אומרת הגמרא במגילה (כ"ט:): "ואהי להם למקדש מעט (יחזקאל י"א, ט"ז), אמר רבי יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל", מכאן שבתי הכנסת נקראו 'מקדש מעט', נפק"מ לענין הקדושה שיש להם כמו בקדושת המקדש עצמו שנאמר עליו בויקרא (י"ט, ל) "ומקדשי תיראו", ומסבירה הגמרא בברכות (נ"ד:): "לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרחה, שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים. ולא יכנס להר הבית במקלו, ובמנעלו, ובפונדתו, ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מקל וחומר", מכל מקום אומרת הגמרא במגילה (כ"ח:): "לענין בתי הכנסת: "תנו רבנן: בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש: אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין ניאותין בהם, ואין מטיילין בהם, ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ואין מספידין בהן הספד של יחיד. אבל קורין בהן, ושונין בהן, ומספידין בהם הספד של רבים".

ב. תוקף קדושה זו - האם הוא מדאורייתא או מדרבנן?

נחלקו הראשונים בדברי הגמרא במגילה שהבאנו לעיל האם קדושה זו היא מדאורייתא או מדרבנן: הר"ן (ח. בדפי הרי"ף ד"ה "ומאן דשרי") סובר שקדושתם של בתי הכנסת היא מדרבנן וקדושה זו שהטילו בהם חכמים אינה פוקעת בכדי ואפילו התנו עליו שבעת טובי העיר ואפילו במעמד אנשי העיר.² כמוהו סובר הרמב"ן (כ"ה: ד"ה "לפי מה ששינונו"), אלא שהוא סובר שקדושתם של בתי הכנסת היא רק קדושה של כבוד כמו תשימי מצוה כגון ארבעת המינים, חוטי הציצית וכדו' שקדושתם היא רק בזמן שהוקצה למצותם ופוקעת לאחר מכן.³ לעומתם סובר ה"יראים" (סי' ת"ט) שקדושת בתי הכנסת היא מדאורייתא, שכן כפי שהזכרנו לעיל נקראו בתי הכנסת 'מקדש מעט', ועליהם נאמר 'ומקדשי תיראו'.

ג. נפקא מינה

ישנם נפקא מינות רבות למחלוקת זו, ולדומא נביא את אחת מהן והיא האכילה והשתיה בביהכנסת ובביהמ"ד:

בבתי כנסת: לשיטת הר"ן יהיה אסור לאכול ולשתות בבתי הכנסת אף בדוחק ואף בת"ח ותלמידיהם,⁴ ונראה שכן דעת ה"יראים", לעומתם

⁵ הרמב"ם (הל' תפילה ונשיאת כפיים פי"א ה"ו) סובר שרק לת"ח ותלמידיהם מותר לאכול בבתי הכנסת ורק בדוחק, אולם דעת הראב"י"ה (סי' תקכ"ט) היא שת"ח ותלמידיהם מותרים לאכול בבתי הכנסת אף שלא בדוחק.
⁶ וכן דעת הרשב"א (כ"ח: ד"ה "בתי כנסיות") והראב"י"ה (שהובא לעיל).
⁷ וכן דעת הרמב"ם (שהובא לעיל).
⁸ כן משמע מדברי ה"צ"ץ אליעזר" חלק ה' סי' ג'.

¹ אם כי נראה בהמשך שבענין קדושת בית המדרש יש חילוק בין ת"ח לשאר האנשים.
² ואפילו אם שבעת טובי העיר המירו את קדושת בית הכנסת בדמים אינה פוקעת מאחר וקדושת הדמים פחותה היא משל בית הכנסת, אבל אם שבעת טובי העיר ובמעמד אנשי העיר המירו את קדושת בית הכנסת בדמים זה מועיל.
³ בשו"ת "ביע אומר" מביא את ה"פני משה" שאומר שהרמב"ן סובר שקדושת בית הכנסת היא מדאורייתא, אמנם מוסיף ה"ביע אומר" ואומר שכבר הקשה עליו השו"ת "חקרי לב" והוכיח שהרמב"ן סובר שהקדושה היא מדרבנן, וכן המעיין בדברי הרמב"ן ימצא את דברי ה"חקרי לב" נכוחים ונכונים.
⁴ ביאור הלכה אר"ח קני"א סעיף א' ד"ה "ויש אומרים".

ברכות כל טוב
שלוחות לעובד הישיבה
ר' אברהם מרמון הי"ו
על שנים של עבודה מסורה ונאמנה.
תהי משכורתו שלמה מעם ה'

מזל טוב
לר' אריאל דידי, להולדת הבן
לאוריאל פינק, לאירוסיו

את חבירו בעדים צריך לפורעו בעדים ומשו"ה סגי בעדים ע"מ שלא יוכל לכפור ולטעון פרעתי ול"צ שטר, ולפי"ו מיושב קצת מה שהק' לעיל, אך לדידך דקי"לן שא"צ לפורעו בעדים חוזרים אנו לתירוץ הקודם. אמנם דברי הרמב"ם מוקשים מצד אחר, דכתב דאפילו לת"ח צריך להלוות בדרך זו, משמע שיש צד להקל שלא צריך דוקא באופן זה ואעפ"כ החמירו, ולכא"ו בגמ' משמע דאדרבה בת"ח שטרוד בגירס' יש חשש גדול יותר שישכח ואמרי' כ"ש בת"ח. וגם בזה תירצו תירוצים שונים.

ובתח"ס תירץ וז"ל "דודאי לענין משתלי שייך בת"ח טפי אך להלותו בעדים אשר עדיין איכא חששא דפרעתי א"כ ה"נ יכול להלות לת"ח בלא עדים וכשיכפור משיבענן ליה היסת מסתמא רמי נפשי ומדכר או ישלם וכיון שאפי' בעדים אינו בטוח לגמרי אפי' לת"ח נמי לא ילוה בלא עדים ורבינא דאמר לר"א כ"ש מר היינו משום דלשי' ר"א דת"ח אין משיבעין ומשלם בלא שבועה הרי הוא בטוח בשטרו דודאי אין שום סברא להלות לו בלא זה אמנם לא קי"ל כר"א בשבועות מא' ע"א עכ"ל.

אך יש שתירצו שכל החשש כאן הוא משום חשש שיכפור במזיד אז עובר לפני עיור ולא כשכופר מתוך שיכחה, א"כ באמת בת"ח אין חשש שיכפור במזיד אלא רק משום שכחה וזה הוי דבר רחוק ולכן נקט הרמב"ם לשון אפי'. ויש תירוצים נוספים שהגמ' מיירי שמלוה לו ע"י שליח ואם המלוה יפטור את השליח יהפך לע"א ואם יטעון איני יודע הוי מחוייב שבועה שאינו יכול להשבע ומשלם ובת"ח יאמרו הבריות שתובע בשקר. אבל הרמב"ם מיירי שאין עדים כלל ומסתמא ת"ח ישלם אפי' בספק משא"כ סתם אדם ובוה מחדש שאפי' ת"ח אסור.

אמרין בגמרא עה: "אמר רב יהודה אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים עובר משום ולפני עיור לא תתן מכשול ויש לקיש אמר גורם קללה לעצמו שנאמר 'תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק' אמרו ליה רבנן לרב אשי קא מקיים רבינא כל דאמור רבנן שלח ליה בהדי פניא דמעלי שבתא לישדר לי מר עשרה זוזי דאתרמי לי קטינא דארעא למזבן שלח ליה נתי מר סהדי ונכתב כתבא שלח ליה אפילו אנא נמי שלח ליה כ"ש מר דטרוד בגירסיה משתלי וגורם קללה לעצמו."

וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהל' מלוה ולוה ה"ז וז"ל "אסור לאדם להלותו מעותיו בלא עדים ואפילו לתלמיד חכם אלא אם כן הלוהו על המשכון והמלוה בשטר משוכב יתר וכל המלוה בלא עדים עובר משום ולפני עיור לא תתן מכשול וגורם קללה לעצמו."

ועל דברי הגמ' והרמב"ם הקשו האחרונים (לח"מ שם ועוד) וא"ת א"כ אף אם ילוננו בעדים עובר משום ולפני עיור שהרי יטעון פרעתי וקיימא לן שהמלוה את חבירו בעדים אין צריך לפורעו בעדים וא"כ עדיין יכול הלוה לכפור ולטעון פרעתי. והתמים רצה לתרץ שמייירי שאמר במפורש אל תפרעני אלא בעדים ונראה שבאמת כך מתבאר מדברי המאירי על אתר, אך דחה תירוץ זה שלא מצינו בפוסקים מי שחילק כן.

ותירץ הלח"מ "וי"ל דמאי שכתב (רש"י) שעולה על רוחו לכפור לאו למימרא דברשע יעשה כן דאטו ברשיעי עסקינן אלא י"ל החישינן שאם לא ילוהו בעדים ישכח הדבר שהלוהו וישבע ולפי דעתו הוא אמת שהרי אינו נזכר אבל כשיש עדים אע"פ שלא יזכור על כרחו יפרע ולא ישבע". אך עדיין קשה מ"ט ר' יהודה אמר רב לא הזכיר שטר כמו שמצאנו פתרון זה בגמ'. ובתח"ס תירץ שר' יהודה אמר רב ס"ל בשבועות מא' שהמלוה

"הנני נותן לו את בריתי שלום"

לקח

ר' אהוד שלמה פיקסלר

בפרשה

בשעה שש ורבע נשמעות דפיקות בדלת, ומיודענו בעל הבית כמעט ופרחה נשמתו, בסוכרו שאולי החליטו המזומנים להקדים את בואם... הוא ניגש לדלת ונתקף בתדהמה רבתי. הוא פוגש שם את חותנתו, המתגוררת בטבריה, שהייתה אמורה להגיע אליו רק בעוד יומיים לקראת ברית המילה. משום מה החליטה החותנת להקדים את בואה, וכיוון שמדובר באישה היודעת לארגן דברים במהירות, הרי כששמעה שחתנה הכין 'שבע ברכות' לחבירו, נכנסה במהירות לעניינים, ובתוך רבע שעה הכל היה מונח בטוב טעם על השולחנות, מוכן ומזומן לשמחה. "איני יודע כיצד הייתי מסתדר בלעדיה" סיפר האברך, ותיאר את בואה של חותנתו כנס בלתי צפוי שנישלח אליו מן השמים על מנת שיוכל לקיים את מצוות החסד שעשה עם חבירו החתן.

אבל בכך עוד לא ניגמר הסיפור. כמה דקות לפני השעה שבע, מצלצל הטלפון בביתו של האברך. על הקו הייתה דודתו מאוסטרליה, שבישרה שהגיעה זה עתה לארץ, והיא מעוניינת לבקר בביתו. האברך ניסה לשכנע את הדודה שאין כל טעם להגיע עכשיו, כיוון שבביתו נערכת מסיבת שבע ברכות, והרעש וההמולה יפריעו לה מאד, ומה גם שהוא לא יוכל להתפנות אליה אפילו לדקה אחת.. אבל הדודה התעקשה כי ברצונה להגיע אליו עכשיו. לאברך לא הייתה ברירה אלא להסכים, והדודה מגיעה. למרבה הפלא היא לא נשארת בבית האברך אחינה, אלא מוסרת לו מעטפה סגורה, והולכת כלעומת שבאה. האברך הניח המעטפה בכיסו בינתיים.

המזומנים החלו להגיע ובמקום 15 הגיעו 35, אבל החותנת עמדה במבחן, והשמחה התנהלה ללא תקלות. לקראת חצות כשכולם הלכו כבר, וכל הבית שב למצבו הרגיל, הוציא האברך את המעטפה, וגילה להפתעתו שבמעטפה היה שטרות כסף העולים בדיוק לסכום שהוציא למימון 'שבע הברכות'... נאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך!

שבת שלום